

УДК 338.262

Шпильова В.О.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»***Андрушкевич Н.В.***кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»*

ВПЛИВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

THE IMPACT OF ENERGY SECURITY ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено особливості сучасного стану енергетичної безпеки в Україні. Досліджено поняття «безпека», «енергетична безпека», сутність державного регулювання процесів енергозбереження, його основні принципи, економічні, екологічні і соціальні фактори впливу рівня енергетичної ефективності на енергетичну безпеку. Здійснено розподіл загроз енергетичної безпеки на групи.

Ключові слова: безпека, енергетична безпека, економічна безпека, енергетична безпека регіону, загрози енергетичній безпеці.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены особенности современного состояния энергетической безопасности в Украине. Исследованы понятия «безопасность», «энергетическая безопасность», сущность государственного регулирования процессов энергосбережения, его основные принципы, экономические, экологические и социальные факторы влияния уровня энергетической эффективности на энергетическую безопасность. Осуществлено распределение угроз энергетической безопасности на группы.

Ключевые слова: безопасность, энергетическая безопасность, экономическая безопасность, энергетическая безопасность региона, угрозы энергетической безопасности.

ANNOTATION

The article highlights the features of the modern state of energy security in Ukraine. Studied the concept of "security", "energy security", the essence of state regulation of energy conservation processes, its basic principles, economic, environmental and social factors influence the level of energy efficiency for energy security. Realized distribution of energy security threats in the group.

Keywords: security, energy security, economic security, energy security in the region, threats to energy security.

Постановка проблеми. Фундамент економічної безпеки – безпека енергетична, оскільки без енергії неможливо організувати будь-які види виробництва, налагодити безперебійне протікання соціальних процесів. Під енергетичною безпекою регіону слід розуміти характеристику паливно-енергетичного комплексу регіону, яка визначає здатність даного комплексу на основі ефективного використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів забезпечувати надійне енергопостачання суб'єктів господарської діяльності і населення без шкоди для економічної безпеки регіону. У зв'язку з цим проблема підвищення рівня ефективності енергетичного забезпечення народного господарства – одна з найважливіших у сучасній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, які пов'язані з енергетичною безпекою держави та регіону, досліджено в працях зарубіжних та українських вчених, зокрема в роботах О. Архипова, О. Лукіна, А. Шидловського, М. Кавалко, К. Денчева, В. Морозова, М. Ковалева, Л. Грязнова, В. Микитенка, М. Земляного, С. Сухіна, Д. Дзеркалова.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні науково-теоретичні напрацювання дослідників, залишається необхідність проведення аналізу та вдосконалення наявної енергетичної стратегії для забезпечення енергетичної безпеки регіонів України.

Мета статті полягає у виокремленні факторів енергетичної безпеки України, які мають вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття енергетичної безпеки регіонів України, як і інших держав, є багатограним і зачіпає явища і процеси не тільки в енергосистемі, але й в економіці (рис. 1).

Економічна безпека є головним показником благополуччя економіки і визначається внеском всіх її складових: соціальної, екологічної, військової правової, енергетичної, інформаційної та інших сфер життя країни або території, регіону [1].

Нині розвиток економіки досяг рівня, за якого енергетична сфера за своїм впливом на інші складові економіки відіграє ключову роль. Тому визначення вкладу енергетичного чинника в економічну безпеку є визначальним для аналізу економічної безпеки. Забезпечення енергетичної безпеки стає одним із найважливіших завдань для створення умов нормального функціонування всіх сфер економіки. Економічна безпека характеризує такий стан економіки, за якого забезпечується гарантований захист інтересів особистості, суспільства, держави, соціальна спрямованість політики навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [2].

Енергетичну безпеку можна трактувати як властивість технічної безпеки систем енергетики. Водночас енергетична безпека, згідно зі

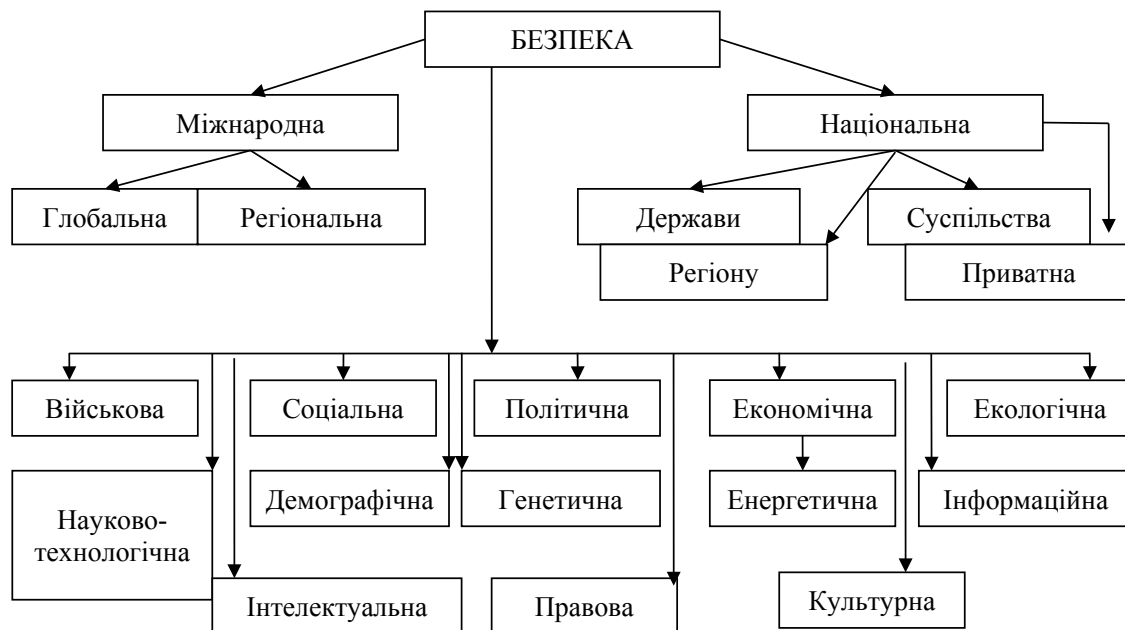

Рис. 1. Схема поняття «Безпека»

своїм визначенням, кінцевою метою має гарантований захист особистості, суспільства, держави від дефіциту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), тобто має більш широкий зміст, ніж поняття надійності, і виступає як економічна, політична і філософська категорія.

Енергетична безпека є однією зі складових економічної безпеки.

Нині в науковій літературі є три визначення поняття енергетичної безпеки, які доповнюють один одного:

1) енергетична безпека – це впевненість, що енергія буде матися в розпорядженні в такій кількості і такій якості, які потрібні за даних економічних умов;

2) енергетична безпека – це стан захищеності життєво важливих «енергетичних інтересів» особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз;

3) енергетична безпека – це стан захищеності країни (регіону), її громадян, суспільства, держави та економіки від загрози дефіциту в забезпеченні потреб в енергії економічно доступними (ПЕР) прийнятної якості в нормальних умовах та за надзвичайних обставин, а також від загрози порушення стабільності паливно- та енергопостачання [3].

Енергетична безпека регіону сьогодні визначається можливостями регіону у міжрегіональній інтеграції господарського і політичного рівня, а також ступенем розвитку енергетичної інфраструктури.

Слід розрізняти пряму і непряму енергетичну безпеку. Пряма енергетична безпека пов'язана із впливом енергоресурсів на діяльність соціально-економічної системи. Непряма енергетична безпека визначається техногенним впливом енергетики на екологію та інші аспекти життєдіяльності території.

Функціонування і розвиток енергетики наштовхується на цілий ряд екологічних проблем, які загрожують стати в подальші роки все більш гострими, оскільки ПЕК є одним з основних джерел забруднення навколишнього природного середовища.

Питання негативного впливу енергетичного комплексу на територію нині розглядаються через призму конфлікту інтересів, що не зовсім правильно під час проектування програм розвитку. Необхідно сформулювати підхід з позиції забезпечення довгострокової стратегічної вигоди і балансу інтересів усіх суб'єктів соціально-економічної системи.

Таким чином, енергетична безпека формується в результаті процесу взаємного впливу енергетики та інших суб'єктів економіки, що виявляється в зміні цілей і методів розвитку.

Фактори, що впливають на енергетичну безпеку регіонів, умовно можна поділити на дві групи:

- фактори, які можуть бути усунені або локалізовані в поточному і стратегічному періоді, тобто знаходяться безпосередньо в області управління (до них відносяться енергодефіцит, техногенні аварії, фінансові проблеми);

- фактори, період управління якими знаходиться за часом стратегічних програм (період гіпотез) і які керовані лише побічно через концепції розвитку (до них належать обмеженість ресурсів, екологічні проблеми тощо).

Загрозами енергетичній безпеці є події короткотривалого або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, привести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки і суспільства.

Умовно загрози енергетичної безпеки поділяються на такі групи: економічні, соціально-

політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні техногенні і природні загрози, а також загрози, пов'язані з недосконалістю управління. Всі перераховані групи загроз мають пряме відношення до енергокомплексу регіонів України.

До економічних загроз енергетичної безпеки належать такі фактори:

- дефіцит інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку, модернізації і технічного забезпечення нормальної роботи енергокомплексу;
- фінансова нестабільність забезпечення функціонування енергокомплексу, забезпечення паливними ресурсами, матеріалами і компонентами для підтримки технологічних процесів, стабільність оплати всіх поточних витрат;
- порушення господарських зв'язків;
- неефективне використання паливних і матеріальних ресурсів;
- надмірно високі ціни на паливні та матеріальні ресурси;
- високі рівні монополізму виробників, постачальників і розподільників енергії і паливних ресурсів;
- технічні обмеження, що виникають через нестачу фінансових коштів;
- незбалансованість виробництва і споживання (ПЕР), дефіцит енергетичних потужностей, недостатня пропускна здатність мереж.

До соціально-політичних загроз належать:

- нестабільність у суспільстві;
- негативні соціально-політичні події;
- приватні інтереси нових власників в енергетиці, що йдуть врозріз із загальними цілями;
- нездорова конкуренція;
- протиправні дії влади і керівників підприємств;
- низька кваліфікація персоналу;
- криміналізація «енергетичного бізнесу», придбання мафіозними структурами власності та участі у вирішенні енергетичних проблем.

Зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні загрози:

- критична залежність від імпорту паливних ресурсів, енергетичного устаткування, матеріалів; зрив договірних поставок;
- дискримінаційні заходи з боку зарубіжних країн;
- критична залежність експорту та імпорту від умов транспортування через території інших країн.

Техногенні загрози. У всіх енерготехнологіях і технічних системах існує ймовірність виникнення аварій і відмов з різних причин. Основними з них є:

- низький технічний рівень і якість обладнання і систем, низька якість будівельно-монтажних, ремонтних робіт і експлуатації;
- великий знос основних виробничих фондів;
- нераціональне розміщення енергетичних об'єктів з ризиком для населення і забруднення навколишнього середовища;

– недотримання правил технічної експлуатації, техніки безпеки і протипожежних заходів.

Природні загрози. Кліматичні умови значною мірою висувають свої вимоги до енергетичного комплексу, до систем і об'єктів енергетики. До числа природних загроз енергетичної безпеки регіонів України належать:

- стихійні лиха-повені, сильні вітри, ожеледні явища, зсуви, зливи і снігопади, підвищена грозова активність, які можуть призвести до руйнування або значного пошкодження обладнання;
- природні аномальні явища, а саме тривала посуха, тривала маловодність річкового стоку, які можуть позначитися на балансах вироблення електричної і теплової енергії, водопостачання енергетичних об'єктів;
- аномальні явища підвищеної сонячної радіаційної активності, що створюють загрозу прискореного старіння ізоляції і температурних впливів.

Недосконалість управління. Ця група загроз пов'язана переважно з:

- недосконалістю організаційних структур управління, низьким рівнем керівного і управлінського персоналу;
- некоординованістю взаємодії підрозділів і підприємств енергокомплексу і взаємозв'язків з іншими галузями економіки;
- помилками і неефективністю реалізації економічної політики держави;
- недосконалістю правової і законодавчої бази;
- неефективністю проведення енергозберігаючої політики держави і слабкістю механізмів її реалізації;
- слабкістю (ослабленням) державного регулювання і контролю у сфері енергопостачання [4].

Очевидно, що важливим завданням управління енергетичною безпекою є створення такої системи, яка, безпосередньо керуючи першою групою факторів, враховувала б і можливість впливу на другу групу.

Цей вплив здійснюється насамперед через науково-технічний прогрес, пошук і розроблення нових джерел енергії та методів її перетворення.

Енергетична безпека регіону визначається ризиками, як загальноекономічними, так і специфічними, властивими енергосфері. Енергетичний комплекс, будучи частиною соціально-економічної системи, схильний до природних, економічних, управлінських та соціально-політичних ризиків. При цьому для енергетики регіону особливу роль відіграють системні ризики.

Методика управління енергетичною безпекою регіону буде полягати у виявленні, оцінці, виробництві, використанні та нарощування енергетичних ресурсів, а також розвитку енергетичної інфраструктури.

Знос активної частини фондів в електроенергетиці складає 60–65%, зокрема в сільських

розподільних мережах цей показник перевищує 75%. Вітчизняне обладнання, що складає технічну основу електроенергетики, морально застаріле, не відповідає сучасним вимогам і поступається кращим світовим виробам. Тому необхідне суттєве оновлення на базі нової техніки і технологій виробництва і розподілу електроенергії і тепла [5].

Наявність в енергосистемах зношеного, що відпрацювало свій ресурс, обладнання, частка якого вже перевищила 15% всіх потужностей, і відсутність можливості його відновлення вводять електроенергетику в зону підвищеного ризику, технологічних відмов, аварій та, як наслідок, зниження надійності електропостачання.

Міжрегіональна енергогосподарська інтеграція дає змогу забезпечити можливість оперативного регулювання у разі техногенних катастроф.

Зрозуміло, розроблення механізму міжрегіональної енергетичної інтеграції вимагає врахування інтересів власників енергетичного бізнесу. Необхідно розробити низку нормативних актів, що дають змогу нівелювати можливе зниження прибутковості енергетичного бізнесу, що виник через наявність територіальних переваг [6].

Таким чином, в умовах єдиної держави в сусідніх регіонах з економічно диспропорційними енергетичними системами для підвищення енергоефективності об'єктивно необхідне виникнення інтеграційних процесів згладжування і розподілу природних територіальних переваг.

Процес формування регіональної енергетичної політики складається з декількох етапів.

На першому етапі відбувається формування енергетичного потенціалу. З урахуванням попиту і пропозиції економічних суб'єктів на мікро-, мезо- і макрорівні проводиться оцінка потенціалу енергоресурсів з точки зору дотримання інтересів учасників енергетичної політики.

На другому етапі створюються сприятливі умови для того, щоб енергетичний потенціал використовувався у визначені терміни.

На третьому етапі здійснюється оцінка ефективності використаного енергетичного потенціалу для всіх учасників енергетичної політики.

Висновки. Стратегічними орієнтирами довгострокової державної енергетичної політики є енергетична безпека (національна безпека у галузі енергетики), енергетична ефективність, бюджетна ефективність і екологічна безпека енергетики. Досягнення зазначених орієнтирів, підвищення керованості процесом розвитку енергетики вимагають формування і здійснення основних складових державної енергетичної політики, які будуть взаємопов'язаними і при цьому володіють своєю спрямованістю, відповідальністю, принципами та механізмами реалізації, індикаторами результативності. До таких складових належать насамперед надкористування та управління державним фондом надр, розвиток внутрішніх паливно-енергетичних ринків, формування національного паливно-енергетичного балансу, регіональна і зовнішня енергетичні політики, соціальна, науково-технічна та інноваційна політики в енергетичному секторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдук В. Розвиток паливно-енергетичного комплексу України як основи її економічної безпеки / В. Гайдук // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 4–7.
2. Ковальський В. Про підвищення рівня енергетично-екологічної безпеки України / В. Ковальський // Економіка України. – 2000. – № 10. – С. 34–40.
3. Козоріз М. Політика енергозбереження й шляхи її реалізації в Україні / М. Козоріз // Регіональна економіка. – 1998. – № 2. – С. 61–67.
4. Бараннік О. Окремі аспекти оцінки рівня енергетичної безпеки регіонів України / О. Бараннік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/.../energobezpеса-f5475.pdf.
5. Захарченко В. Аналіз енергетичної безпеки регіону / В. Захарченко, М. Акулюшина // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 1(2). – С. 147–150. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : economics.opu.ua/files/archive/.../147-150.pdf.
6. Свірчевська Ю. Сутність енергетичної безпеки країни та чинники, що на неї впливають / Ю. Свірчевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : geopolitika.crimea.edu/арhiv/.../042svirch.pdf.